کاریگەریی میدیا لەسەر منداڵ

(بەتایبەت تەلەفزیۆن، ڤیدیۆ، ئینتەرنێت، دی ڤی دی و پلەیستەیشن)

کەریم مستەفا

لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا زۆربوون و هەرزانبوونی ئەو دەستگایانە و نزیکەی هەبوونی تەلەفزیۆن، ڤیدیۆ و دەستگای (سی دی) و (دی ڤی دی) و (پلەی ستەیشن)، لە گشت ماڵێکدا و منداڵان بەئاسانی دەستیان پێی دەگات. دیسان هەبوونی پارابۆڵ ئەنتێن/سەتەلایت کارێکی وایکردووە کە منداڵان هەمیشە ببنە بینەری گشت ڕووداو و کارەساتێک کە لە جیهاندا ڕوو دەدات.

زۆربەی ڕووداوەکان لە ڕۆژگاری ئەمڕۆکەدا لە ئەنجامی کاری تیرۆریستانەوە ڕوو دەدەن. کەناڵەکانی تەلەفزیۆن ئەو ڕووداوانە وەک خۆی بۆ بینەران دەگوازنەوە.(١)

بێگومان هەندێکیان مەبەستی سیاسییان لە پشتەوەیە وەک کەناڵی «ئەلجەزیرە» و هەندێکی دیکەشیان مەبەستی بازاڕی میدیایە وەک سی ئێن ئێن «CNN» بەڵام لە هەردوو حاڵەتەکەدا بینەر، بەتایبەتی منداڵ، دەبنە بەشێک لە ڕووداوەکان و دیمەنە ترسناکەکان، کاریگەریی زۆر لەسەر دەروون و هەڵسوکەوتیان دادەنێت.

ئەم کورتە نووسینە هەوڵدانێکە بۆ دەستنیشانکردنی ئەو کێشەیە لە ڕووی زانستییەوە و پێشنیارکردنی چەند خاڵێکە بۆ کەمکردنەوەی کاریگەریی نێگەتیڤانەی تەلەفزیۆن لەسەر منداڵ (ئەگەر دەستەڵات بە جددی هەوڵی بۆ بدات) ـ مەبەست باشووری کوردستانە ـ سەرەتا گرنگە بزانین کێ منداڵە؟

"هەرکەسێک تەمەنی لەژێر هەژدە ساڵەوە بێت، منداڵە. ئەگەر یاسای ئەو وڵاتەی کە ئەو کەسەی تێدا دەژی ئەو ساڵەی نەگۆڕیبێت."(٢)

"هەموو منداڵێک مافی ئەوەی هەیە، بە ئازادی بیروڕای خۆی دەرببڕێت و ئازادی ئەوەی هەبێت کە بە دوای زانیاری و بیروڕا و بۆچووندا بچێت لە هەر فۆرمێکدا کە خۆی ئارەزووی لێیە و بۆی دەلوێت، بە نووسین، بە زارەکی یان بە هەر شێوازێکی دیکە کە منداڵ هەڵیدەبژێرێت. بەڵام دەبێت دوو خاڵ لەبەر چاو بگیرێت و ئەو دوو خاڵەش دەبێت بە یاسا دیاری کرابێت.

١ـ دەبێت لە کاتی وەرگرتنی ئەو پەیامگەلەی کە لە سەرەوە ئاماژەیان بۆ کراوە مافی گشتی و مافی کەسیی تایبەتی پێشێل نەکرێت.

٢ـ دەبێت ڕەچاوی ئاسایشی نەتەوەیی و ڕێسای گشتی، تەندروستیی گشتی و ئاکاری گشتی بکرێت."(٣)

ڕاستە لە سیستمێکی دیموکراتیدا تاکەکان ـ گەورە و بچووک ـ مافی ئەوەیان هەیە بە ئازادی گشت زانیارییەک وەربگرن، بەڵام دەکرێت ئەو مافە ئازادی و ژیانی کەسانی دیکە هەراسان نەکات.

دەکرێت پێشنیارەکان پشت بە خاڵی (١) و (٢) لە بڕگەی (١٣)ی مافنامەی منداڵان ببەستێت.

ئێستا با بزانین تەلەفزیۆن و میدیا بە گشتی چۆن کاریگەریی لەسەر منداڵ دادەنێت. هەروەها کارتێکەرەکانی دیکەش لەسەر منداڵ ببینن

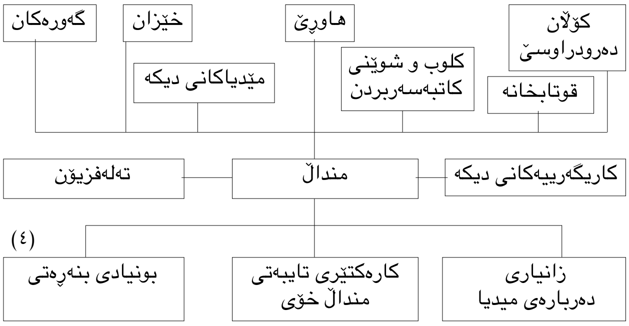

کەواتە دەردەکەوێت، نە هەر بە تەنیا میدیا کاریگەریی خۆی هەیە لەسەر منداڵ و بەتایبەت تەلەفزیۆن، بەڵکە چەند هۆکارێکی دیکەش هەن لەپاڵ میدیادا کار لە منداڵ دەکەن کە چۆن لە میدییا بڕوانێت. دەبینین تەلەفزیۆن یەکێکە لە کارتێکەرە ڕاستەوخۆکان.

هەندێ لە لێکۆڵەرەوەکان لە بواری کارتێکەری میدیا لەسەر منداڵ، لەو باوەڕەدان کە:

کاتێک نێرەرێک پەیامی خۆی بۆ وەرگرێک دەنێرێت، کارتێکەرییەکی کتوپڕ و کاتی دەبێت. بە واتایەکی دیکە: (بزوێنەرێکی تایبەت – مەبەست هەستبزوێنی تایبەتی ئەنجامێکی تایبەتی دەخاتەوە) ئەم تیۆرییەش بە تیۆری (ئیمەتەیشن) ناسراوە.

بەپێی لێکدانەوەی ئەم تیۆرییە کاتێک منداڵ کاری توندوتیژی دەبینێت، هەوڵ دەدات و (حەز دەکات) ڕێکاوڕێک ئەو کارە دووبارە بکاتەوە (لاسایی بکاتەوە).

بەڵام هەندێ لە نەیارانی ئەم بۆچوونە بڕوایان وایە، ئەو کاریگەرییە ڕاستەوخۆیە لەسەر ئەو منداڵانە زۆر دەبێت کە خۆیان کارەکتەرێکی شەڕانی و ڤیناوییان هەیە و گەورەی (لێزان)یان لە دەوروبەر و نزیکەوە نییە تا کاریگەریی نێگەتیڤانەی میدیایان لەسەر کەم بکاتەوە.

بەناوبانگترین لێکۆڵەرەوە و پڕۆفیسۆری میدیا خاتوو (ئانیتە وێڕنەر) بڕوای وایە کە چەندەها فاکتەری دیکە هەن ڕۆڵیان لە

کاردانەوەی ئەو توندوتیژییە هەیە کە منداڵ لە میدیاوە دەیبینێت و چۆن دەریدەبڕێتەوە، لەوانە کارەکتەری تاکەکەسیی منداڵەکە، هەبوونی گەورەسالانی لێزان لە دەوروبەری منداڵەکە، زانیاری دەربارەی میدیا لەکن منداڵەکە و ژینگەی دەوروبەری منداڵ، ماڵ، قوتابخانە، کۆڵان، کلوب و شوێنی کاتبەسەربردن.
ئێستا لەبەر ڕۆشنایی ئەم پێشەکییەدا چاوێک بە شێوەی کارتێکی تەلەفزیۆن و میدیا لەسەر منداڵانی باشووری کوردستان سەرنج دەدەین. هەرچەند هیچ ئامارێکی ڕەسمی لەبەردەستدا نییە کە بزانین خەڵکی بەگشتی ڕۆژانە چەند سەعات بەرامبەر تەلەفزیۆن دادەنیشن، بەڵام بە لایەنی کەمەوە بە (١٠) دە سەعات مەزەندە دەکرێت. لەکاتێکدا لە زۆر وڵاتانی ڕۆژئاوای ئەورووپا (بۆ نموونە

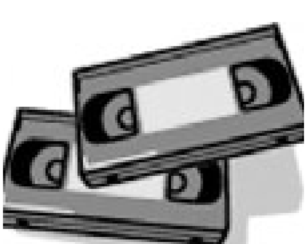

نەرویج) خەڵکی لەنێوان (سەعات و نیوێک بۆ دوو سەعات و نیو) تەماشای تەلەفزیۆن دەکەن.(٥) جگە لەوەی کە زۆربەی ماڵەکانی کوردستان ژووری تایبەتی بۆ منداڵ نییە و منداڵ هەمیشە لە ژووری دانیشتن/تەلەفزیۆن لەگەڵ گەورەکاندایە. دیسان (ئەگەر نەڵێین گشت ئەوا زۆربەی) گەڕەک و کۆڵانەکان، نە باخچە و نە شوێنێ تایبەت بۆ یاریی منداڵی نییە، تا منداڵ کەمێک لەبەر شاشەی تەلەفزیۆن دوور بکەوێتەوە. دیسان لەبەر نەبوون، یان کەمیی کلاب و شوێنێ کاتبەسەربردن (هەرچەندە چەند سەنتەرێک هەن بە ناوی کازێوە، بەڵام لەچاو ژمارەی زۆری منداڵاندا، کەمن).
سەرەڕای ئەمانەش باری نائاسایی و جەنگزەدەیی عیراق (کە بەناچاری باشووری کوردستانیش بەشێکە لەو وڵاتە کاول بووە) ڕۆژانە تەقینەوە و کاولکاری و کوشت و بڕ لە تەلەفزیۆنەکانەوە پێشان دەدرێن.
ئەم بارودۆخە لە ئەسڵدا شێواوە پڕ زەبروزەنگ، (فلیمی ئیعترافەکانی گرووپی تیرۆریستی شێخ زانایشی هاتە سەر) منداڵان بەگشتی بینەر و شاهیدی ئەم هەموو توندوتیژی و کارە تیرۆریستییانەن، جگە لەمانەش دیمەنی سەربڕینی دیلەکان لەلایەن گرووپە تیرۆریستییە ئیسلامییەکانەوە بە دی ڤی دی و سی دی دەفرۆشرا و منداڵان باشترین و زۆرترین کڕیاری بوون.
دیسان کۆمەڵێک بەناو هونەرمەند، پەیدابوون و کاری بەناو هونەری زۆر بێبەها ئەنجام دەدەن کە هەرچی ڕێز بێت نە لە هونەر و نە لە مرۆڤ تێیدا نەگیرێت. کەچی کەناڵەکانی تەلەفزیۆنەکانی ناوخۆ بێ گوێدانە ڕێسا و بەهای مرۆیی و هونەری ئەو کارە بێبەهایانە پەخش دەکەنەوە و زۆر لەو بەناو هونەرمەنداش بەرهەمەکانیان لەسەر شێوەی دی ڤی دی و سی دی بەبێ هیچ ڕەقابە و ئیجازەیەکیش پەخش دەکرێتەوە و دەفرۆشرێت. دیسان زۆرترین کڕیار هەر منداڵانن.
بەگوێرەی لێکۆڵەرەوەکان توندوتیژی و زەبروزەنگ، زۆرتر لەو منداڵانە کار دەکات کە خۆیان ڕقاوی و خاوەن کارەکتەرێکی لاوازن و گەورەی هۆشیار و لێزان لە دەوریان نییە کە کاریگەرێتیی نێگەتیڤانەی میدیایان لەسەر کەم بکاتەوە. ئەگەر لەم ڕوانگەیەوە لە زۆرینەی منداڵانی باشووری کوردستان بڕوانین، دەبینین گەورەکان چ باوان و چ مامۆستا و دەستەڵاتیش بە لۆژیکی (کوتەک لە

بەهەشتەوە هاتووە) هەڵسوکەوت دەکەن، لێدان بووە بە کارێکی هێندە ئاسایی کە هەموو ساتێک و لە هەموو شوێنێک چەندبارە دەبێتەوە، لە ماڵ، لە قوتابخانە و لە کۆڵان. ئیدی منداڵانی ئەو دەڤەرە چۆن ڕقاوی و شەڕانگێز نابن و چۆن خاوەن کارەکتەرێکی لاواز نابن؟ جگە لەوەش دەبێت بپرسین چەند لە باوان و سەرپەرشتکارانی منداڵان، نەخوێندەوارن؟
دیسان ئەوانەشی کە خوێندەوارن چەندیان لەبارەی دەروونناسیی منداڵانەوە کتێبێکیان خوێندۆتەوە یان چ زانیارییەکیان هەیە کە بە هانای منداڵانەوە بێن و کەمێک باری دەروونییان لە کارتێکەریی نێگەتیڤانەی میدیا و تەلەفزیۆنەوە ئاسانتر بکەن. جگە لە باوان، مامۆستایان بەتایبەتی مامۆستایانی قۆناغی سەرەتایی، چەندێ لە زانستی دەروونناسیی منداڵان شارەزان و چەندی لێ فێر دەکرێن کاتێک کە لە ئامۆژگای مامۆستایان دەخوێنن؟
ئەمانە گشتیان پێویستییان بەئامارکردنی زۆر ورد و نزیک لە ڕاستەقینەوە هەیە (نەک بە فشە و بەخۆداهەڵدان، ئەو بەشەی کوردستان بگەیێننە ڕیزی پێشکەوترین وڵاتەکانی جیهان!)
بەهەرحاڵ تا گەیشتنی ئەو ڕۆژە دەکرێت چەند هەنگاوێک هەڵبنێینەوە کە تاڕادەیەک لە کارتێکەریی نێگەتیڤانەی تەلەفزیۆن و میدیا بەگشتی کەم بکرێتەوە.
ئەو کارانەی کە لەسەر دەستەڵات پێویستن:
١ـ لە گشت قوتابخانە، فەرمانگا، کۆڵان و شوێنە گشتییەکاندا هەندێک ڕێسا و کارتێکەریی تەلەفزیۆن بۆ خەڵکی ڕوون بکرێتەوە، بەتایبەتی بۆ باوان و سەرپەرشتیارانی منداڵان، بە شێوەی کۆڕ و کۆبوونەوە بڵاوکردنەوە و دابەشکردنی نامیلکە و ڕێنمایی (بەخۆڕایی) بەسەریاندا. دەبێت هەر سێ وەزارەتەکانی پەروەردە، ڕۆشنبیری و ناوخۆیی هاوکاری یەکدی بکەن و بەرنامە و پلانی هاوبەش بۆ ئەو کارە دابنێن.
٢ـ پێویستە ڕێنمایی گشت مامۆستایەک لەو بوارەدا بکرێت و لە گشت قوتابخانەکاندا کۆبوونەوە بە باوان و سەرپەرشتکارانی قوتابیان بکرێت.
(لەو کۆبوونەوانەدا ئەوە ڕوون بکرێتەوە کە باوان و سەرپەرشتیارانی منداڵان و قوتابیان، تا منداڵەکان بەخەبەرن و نەنووستوون سەیری تەلەفزیۆن نەکەن یان منداڵ زوو بخەوێنن بۆ نموونە سەعات ٨ یان ٩ی شەو منداڵ دەبێت بنووێت و باوان هەوڵ بدەن تا ئەو سەعاتانەی شەو خۆ ڕاگرن و سەیری تەلەفزیۆن نەکەن و ئەگەر ڕووداوێکی زۆر گرنگ و سەرتاسەری ڕوویدا ئەوا هەوڵ بدەن بۆ منداڵانی ڕوون بکەنەوە.)
٣ـ وەزارەتی ڕۆشبیری بەڕەسمی بەسەر کەناڵەکانی تەلەفزیۆندا بسەپێنێت کە هەواڵە سیاسییەکان، یان جەنگییەکان، لە سەعاتە درەنگەکانی شەودا پەخش بکەنەوە، بۆ نموونە سەعات ٩ی شەو. سەعاتەکانی سەرەتای شەو تەنیا بەرنامەی پەروەردەیی و زانستی بێت بۆ منداڵان یان فیلمی منداڵان و فیلمی کارتۆن، بەڵام بە دۆبلاجێکی ماقوڵ و دوور لە جنێو و وشەگەلی عارەبی کە بەرامبەر و هاومانەکەی بە کوردی هەبێت و زیاتر زمانی ئەدەبی بێت، نەک

زمانی بازاڕ (وەک ئەوەی زۆربەی فیلمە کارتۆنییەکانی ئێستای پێ دۆبلاج کراوە!)
٤ـ دیسان وەزارەتەکانی ڕۆشنبیری و ناوخۆ ڕێسا و ڕێنمایی بۆ فرۆشتنی فیلم و سی دی و دی ڤی دی و کۆپیکردنیان بڵاو بکەنەوە و سزای توندی ئەو کەس و کۆمپانیایانە بدەن کە هەر لە خۆوە هەرچ فیلم و دیمەنێکی نەشیاو کۆپی دەکەن و دەفرۆشن.
٥ـ دیسان هەردوو وەزارەت چاودێری زۆری سینەماکان بکەن و دەکرێت لە هەر سینەمایەکدا (لە هەر سێ شارەکەی کوردستاندا ٨ تا ٩ سینەما هەن) چاودێرێک دابنێن کە ڕێگە بە منداڵ نەدات بچنە ژوورەوە، ئەگەر فیلمەکان لەگەڵ تەمەنیاندا نەگونجێت.
بێگومان دەبێت وەزارەتی ڕۆشنبیری بڕیا لەسەر تەمەنی بینەری هەر فیلمێک بدات (ئەمە کاری دەروونناس و شارەزاکانی بواری میدیایە، دەکرێت وەزارەتی پەروەردە و ڕۆشنبیری هاوکاری یەکدی بکەن.)
٦ـ دەبێت وەک ئەرک، کەناڵەکانی تەلەفزیۆن پێش پێشاندانی فیلم و ڕیپۆرتاژ و هەواڵ، بینەر لەوە ئاگادار بکەنەوە کە وێنە و هەواڵ و ڕێپۆرتاژەکە دیمەنی خوێناوی و کاولکاری تێدایە، تا منداڵ لەو شوێنەی تەلەفزیۆنی لێیە، دوور بخرێنەوە.
ئەم شێوازە بۆ زۆر لە گەورەساڵانیش بەسوودە، چونکە هەندێک کەس هەن نایانەوێت یان ناتوانن دیمەنی کوشتن و خوێن و کولکاری ببینن.

ئەم خاڵانە کارێکی هێندە زەحمەت نین کە لە کردن نەیەن، بەڵام دەبێت دەستەڵات هەوڵی جددی بۆ بدات و ئەرکی خۆشیەتی.

ئۆسلۆ
٢٠٠٥/٩/١٨

سەرچاوەکان:

1. UNICEF - NORGE.
2. FILOSOFI, LIVSSYN OG ETIKK, ERIK BRORBVEIT OG KNUT DUSEUND, FAGFORLAG, BERGEN-NORGE 2002. WWW.FAGFORLAGET.NO

ڕوونکردنەوە:
١ـ وەک ئەو دیمەنانەی کەناڵی جەزیرە لە کاتی سەربڕینی دیلەکان لەلایەن تیرۆریستە ئیسلامییەکانەوە و دیمەنەکانی CNN لە کاتی کوشتنی دیلێکی عیراقی لەلایەن سەربازێکی ئەمریکاییەوە لە فەلوجە.
٢ـ ئارتیکڵی یەک (١) لە کۆنڤێنشیۆنی مافی منداڵ لەلایەن UNICEF لە ساڵی ١٩٨٩ لە UN دەرچووە.
٣ـ ئارتیکڵی سیانزە (١٣) لە هەمان مافنامە.
٤ـ ئەم هێڵکارییە لە کتێبی FILOSOFI, LIVSSYN OG ETIKK لاپەڕەی ٣٤٣ وەرگیراوە.
٥ـ بەپێی ئاماری (ستاتیستیک سینترال بیرۆ)ی نەرویج ساڵی ٢٠٠٤
× ئەو ١٠ سەعاتە بە مەزەندەی تایبەتی خۆمە، بەهاری ٢٠٠٤ ماوەی مانگێک لە سلێمانی بووم و لە ئەنجامی سەرنجدانم بۆ سەرقاڵیی خەڵک بۆ تەماشاکردنی تەلەفزیۆن ئەو سەرنجەم لا دروست بوو.
× هەر لەو سەفەرەمدا بینیم کە ٤ لە خوشکەزا و برازاکانم سی دی و دی ڤی دی هەندێک لەو بەناو هونەرمەندانەیان بە ڕۆژانەی (خەرجی) خۆیان کڕیبوو، زۆر لەلایان خۆش/هەزەلی بوو. بەڵام ئەو کارانە نەک هەر هونەری نەبوون، بەڵکو زەوقتێکدەر و ڕەوشتتێکدەریش بوون، چونکەی بەئاشکرا و ڕاستەوخۆ گاڵتە بە کەمئەندام و ژنان و خەڵکی هەژار دەکرا. ئەوەشی کە جێگەی داخ و کەسەر بوو لەگەڵ چەند هاوڕێیەکی هونەرمەند باسم کرد کە بۆچی دژ بەو کارانە هەڵنادەنێ، چونکە ئەوانە لە بەهای هونەر کەم دەکەنەوە و ڕەوشت و زەوقی گشتی دەشێوێنن، کەچی بەداخەوە وەڵامەکەیان ئەمە بوو «ئەو کارانە زۆر بێمستەوا و منداڵانەن، هەر بۆ منداڵ باشن!"
وەک ئەوەی هەر کاتێک بێبەها و ناپەسەند بوو، با بۆ منداڵ بێت!